

Sebastian Woźniak

Sprawozdanie z konferencji popularnonaukowej "Bytom w cieniu dwóch totalitaryzmów", (Bytom, 6 kwietnia 2011 roku)

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 2/2, 149-153

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SEBASTIAN WOŹNIAK
Miejska Biblioteka Publiczna w Bytomiu

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI POPULARNONAUKOWEJ
BYTOM W CIENIU DWÓCH TOTALITARYZMÓW
(BYTOM, 6 KWIETNIA 2011 ROKU)**

Z inicjatywy Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bytomiu i Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach w dniu 6 kwietnia 2011 roku w siedzibie Biblioteki zorganizowana została konferencja popularnonaukowa pt.: *Bytom w cieniu dwóch totalitaryzmów: 1933-1989*. Honorowy patronat imprezy objął prezydent Bytomia Piotr Koj. Gospodarz spotkania, Dariusz Kot, dyrektor Biblioteki przywitał przybyłych gości i przekazał głos prezydentowi Bytomia, który stwierdził, że zarówno nazizm jak i komunizm negatywnie wpłynęły tak na sam Bytom, jak i jego mieszkańców. Ponadto dodał, że gdyby nie te dwa totalitaryzmy miasto miałooby szansę być porównywane pod względem atrakcyjności do Pragi. Następnie głos zabrał Adam Dziurok, naczelnik Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN-u w Katowicach. Zaznaczył on, że IPN już po raz piąty współorganizuje tego rodzaju imprezę w Bytomiu. Przyznał, że pracownicy Instytutu dzięki tego typu przedsięwzięciom mają szansę na przedstawienie nowatorskich i mało zbadanych tematów. Oprócz pracowników z Instytutu Pamięci Narodowej prelegentami były też osoby związane z naszym miastem poprzez urodzenie, miejsce pracy lub też swoje zainteresowania.

Konferencje rozpoczął Mirosław Węcki. Przedstawił on referat pt.: *Partia nazistowska i jej organizacje członowe w Bytomiu i powiecie bytomskim 1933 – 1945*. Na początku omówił ruchy społeczne i partie polityczne, w których skupiali się przyszli członkowie NSDAP. Następnie opisał początki partii nazistowskiej i jej strukturę terenową w samym Bytomiu i najbliższej okolicy, zadania NSDAP po roku 1933, organizacje afiliowane i członowe oraz szczegółowo omówił kwestię żydowską i sposób jej „rozwiązania” w regionie.

Kolejna osoba, Joanna Lusek, wystąpiła z tematem: *Ideologizacja systemu oświatowego w latach rządów nazistowskich*. Przedstawiła sytuację geopolityczną samego miasta do wybuchu II wojny światowej. Zwróciła uwagę na propagandowe znaczenie miasta jako „ostatniej ostoji niemiecczy-

znych na wschodnich rubieżach państwa”. Omówiła trzy fazy polityki związanej z kształceniem i wychowaniem nowego społeczeństwa po 1933 roku. Pierwsza z nich zakładała umacnianie sił (Machtsicherung) i funkcjonowała w latach 1933 – 1935; odznaczała się ona brakiem znaczącej inżynierii w system oświatowy przy równoczesnym zadbaniu o to, aby odsunąć od procesu kształcenia przyszłych pokoleń osoby niepoprawne politycznie. Drugi etap obejmował lata 1936 – 1940 i służył przygotowaniom do wojny (Kriegsvorbereitung). Był to etap, w którym opracowano nowe plany nauczania w duchu ideologii nazistowskiej. Trzeci etap, tzw. dalszego rozwijania siły (Machrterweiterung), przypadł na lata 1941 – 1945. Wyróżniał się on dalszą minimalizacją w przekazywaniu wiedzy i wykorzystywaniem uczniów jako rezerwy w zasobach ludzkich. Prelegentka omówiła wpływ ideologii nazistowskiej na procesy i filozofię kształcenia na przykładzie placówek bytomskich różnego szczebla.

Trzecie wystąpienie – Grzegorz Bębniaka – dotyczyło tematu: *Epizody września 1939 roku w Bytomiu i okolicach (Freikorps Ebbinghaus)*. Autor rozpoczął swą wypowiedź od przedstawienia podziału Niemiec na poszczególne okręgi wojskowe i określenia, do którego z nich przynależał Śląsk (Wehrkreis VIII Breslau). Następnie omówił sytuację społeczno – polityczną na Górnym Śląsku po podziale w 1922 roku: organizowanie się ludzi i tworzenie grup dywersyjnych mających na celu destabilizację infrastruktury komunikacyjnej i komunalnej po polskiej stronie granicy. W dniu 29 sierpnia 1939 roku było takich grup – kilku lub kilkunastoosobowych – aż 48. W świetle przedstawionych wyników badań mogliśmy się dowiedzieć, że struktura zawodowa freikorzystów to przede wszystkim górnicy, głównie uciekinierzy z polskiej części Górnego Śląska, lub Górnoszlązacy, którzy posiadali polskie obywatelstwo, a pracowali po niemieckiej stronie.

Ostatnim prelegentem w tej części konferencji był Mirosław Sikora., który zaprezentował temat: *Życie codzienne w powiecie bytomskim u schyłku wojny (1942-1944) w świetle raportów Służby Bezpieczeństwa (SD) SS*. Mówca skoncentrował się na rozwoju Sicherheitsdienst (SD) – organu wywiadu, kontrwywiadu oraz służby bezpieczeństwa SS w latach 1931 – 1939. Następnie omówił grupy społeczne objęte sondażem SD. Byli to: robotnicy, gospodynie domowe, urzędnicy, nauczyciele, prawnicy.

Po przerwie jako pierwszy wystąpił Bartłomiej Warzecha, który przedstawił temat: *Działania zbrojne w rejonie Bytomia w styczniu 1945 roku*. Prelegent dokonał analizy sytuacji na froncie na Górnym Śląsku w styczniu 1945 roku. Ukazał dokładną lokację poszczególnych oddziałów Armii Czerwonej jak również broniących się Niemców zorganizowanych w oddziały Volksturmu. Bartłomiej Warzecha przeanalizował działania zbrojne od 21 do 27 stycznia 1945 roku, dokładnie omawiając dzień po dniu rozmieszczenie poszczególnych oddziałów obu walczących stron.

Następnie Adam Dziuba zaprezentował temat: *Legalna scena polityczna miasta i powiatu bytomskiego w latach 1945-1948*. Przemawiający rozpoczął od krótkiej chronologii wydarzeń politycznych na scenie bytomskiej i ogólnokrajowej w okresie od marca 1945 do grudnia 1948. Następnie wykazał, że aż do 1948 roku silną pozycję w mieście miała PPS – jej działacze objęli stanowiska: starosty powiatowego, prezydenta miasta, naczelników większości gmin. PPR zdecydowało się na przejmowanie stanowisk w administracji przemysłowej, choć problemem był brak odpowiedniej kadry. Inne partie i ugrupowania polityczne były zbyt słabe, by odgrywać jakąkolwiek rolę w mieście czy powiecie.

Jako trzeci zabrał głos Robert Ciupa, który w swoim referacie przedstawił *Początki bytomskiej ubecji: pierwsi kierownicy UBP w Bytomiu*. Przeanalizował w swej wypowiedzi strukturę organizacyjną Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Katowicach w latach 1945-1956, a następnie zmiany organizacyjne i nazewnictwa Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na powiat i miasto Bytom. Dokonał analizy wykształcenia kadry kierowniczej Urzędu Bezpieczeństwa w Bytomiu, jej pochodzenia, jak również przydatności do pełnienia tych tak ważnych dla nowych władz funkcji.

Następny prelegent Dariusz Węgrzyn poruszył tematykę *Referendum i wybory w latach 1946-1947 w powiecie bytomskim*. Z licznych publikacji dotyczących tego okresu w skali całego kraju, również w Bytomiu Referendum ludowe z 1946 roku było próbą generalną przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego z 1947 roku. Miało określić postawę mieszkańców Bytomia wobec zachodzących zmian i przygotować partyjne kadry PPR-u do kontrolowania i wpływania na końcowy wynik głosowania.

Po kolejnej przerwie konferencję rozpoczął Maciej Fic. Jego wystąpienie dotyczyło tematu: *Migracje ludności Bytomia na tle Gliwic i Zabrze w latach 1945-1950*. Wykazał, że liczba mieszkańców Bytomia po przejściu frontu w lutym 1945 roku była mniejsza niż w 1939 roku. W dalszej części swego wywodu skoncentrował się na sprawie „weryfikacji ludności miejscowej celem stwierdzenia jej przynależności narodowej”. Było to tym bardziej ważne, że w Bytomiu prawie 50 % mieszkańców stanowili autochtoni. Rozpoczęły się akcje opuszczania przez Niemców tych ziem, początkowo dobrowolne ze względu na tzw. „przymus sytuacyjny”, a następnie już przymusowe ze względu na wskazania administracji polskiej. Łącznie z Bytomia wysiedlono w okresie od czerwca 1945 do stycznia 1947 roku 24 664 osoby. Innym problemem były tzw. repatriacje Polaków ze wschodu i Polski centralnej. W celu nadania tym ruchom zorganizowanej formy stworzono Państwowy Urząd Repatriacyjny (PUR).

Kolejnym mówcą był Adam Frużyński, który wystąpił z referatem omawiającym *Górnictwo węgla kamiennego i hutnictwo żelaza w Bytomiu 1945-1989*. Referat rozpoczął przedstawieniem analizy ilościowej wywiezio-

nych górników z terenu Bytomia i jego powiatu oraz ilościowo – jakościową zdemontowanego specjalistycznego sprzętu z hut oraz kopalń bytomskich i wywiezienia w głąb Związku Radzieckiego. W dalszej części swego wywodu referent ukazał nową strukturę organizacyjną przemysłu ciężkiego w Bytomiu, chronologię uruchamiania poszczególnych zakładów i realizację kolejnych założeń w planach 3-letnim i 6-letnim, a następnie działalność w poszczególnych dekadach z uwzględnieniem zmian organizacyjnych w ministerstwie związanym z przemysłem ciężkim.

Wystąpienie Bogumili Bobik dotyczyło *Komunistycznej ideologizacji szkolnictwa w dobie stalinizmu*. Prelegentka rozpoczęła od omówienia trudności, jakie występowały przy odbudowie szkolnictwa na terenie Bytomia i całego województwa (brak polskich książek, brak polskiej inteligencji, niezajomość specyfiki regionu). Mimo trudnych warunków szkolnictwo rozwijało się. Po roku 1947 nastąpiło nasilenie procesu sowietyzacji w każdej dziedzinie życia, w tym edukacji i propagowania ideologii marksistowsko-leninowskiej.

Ostatnią osobą występującą w tej części spotkania była Henryka Andrzejczak, która zaprezentowała publiczności temat: *Ksiądz Wacław Schenk – między posługą duszpasterską, aktywnością naukową i oddziaływaniem społecznym*. Referat ten trafnie oddawał stosunek ówczesnych władz do duchowieństwa. Przedstawiał wiele przeszkód, jakie spotykał w trakcie swej posługi ksiądz Wacław Schenk – proboszcz parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Bytomiu.

Po przerwie, obrady rozpoczął Sebastian Rosenbaum, przedstawiając referat pt.: *Górnośląska ludność rodzima Bytomia i okolic: między integracją, dezintegracją a emigracją (1950-1980)*. Utrzymywanie się wysokiej liczby autochtonicznych (około 50 %) mieszkańców było nie lada wyzwaniem dla władz miejskich. W 1951 roku w wyniku zmian administracyjnych i przyłączeniu samodzielnych gmin do Bytomia odsetek rodzimej ludności autochtonów stanowił ponad 50%. Władze partii starały się za wszelką cenę przyciągnąć ich do swoich struktur, jednak efekty podjętych działań były mizerne. Społeczeństwo województwa w znacznym stopniu opowiedziało się za wyjazdem do RFN-u. W okresie od połowy 1956 do połowy lat 80. XX wieku z województwa wyjechało około 250 000 osób.

Wystąpienie Bogusława Tracza zatytułowane: *W realiach permanentnego kryzysu : problemy życia codziennego Bytomia w latach 80*. Miasto w tym okresie było obszarem wielkiej katastrofy ekologicznej (klęski ekologicznej). W 1985 roku na Bytom spadło 80 000 ton pyłów. Rabunkowa eksploatacja węgla doprowadziła do szkód górniczych powodujących obniżenie terenu, dochodziło do licznych tąpnięć, ziemia zawierała pierwiastki ciężkie. Mimo tego zachęcano mieszkańców do uprawy warzyw w ogródkach. Dopiero od 1985 roku zalecono zaprzestania upraw. Występował brak wody pitnej. Dotkliwy był także niedobór lekarzy specjalistów. Lata 80. XX wieku

to permanentne braki praktycznie w każdej dziedzinie życia codziennego.

Jako przedostatni wystąpił Przemysław Nadolski z referatem : *Zmiany nazewnictwa ulic w latach 1933-1991*. Pierwsze zmiany nazw ulic nastąpiły w 1933 roku. Nazistowska Rada Miejska postanowiła wówczas zmienić słowiańsko brzmiące nazwy na zgodne z duchem nazistowskiej ideologii. Kolejna zmiana nazewnictwa nastąpiła po 1945 roku, kiedy to władzę w mieście przejęła polska administracja. Profesor Władysław Studencki wraz z lokalnym polskim działaczem nadawali polskie nazwy ulicom nie zwracając uwagi na historyczną ciągłość nazewnictwa. Kolejna zmiany wprowadzono w latach 1951-1971 i były spowodowane przemianami administracyjnymi samego Bytomia. Ostatni raz na szeroką skalę zmianę nazewnictwa ulic przeprowadzono w Bytomiu po roku 1989.

Konferencję zakończyła Małgorzata Derus, która omówiła *Architekturę dwóch totalitaryzmów w Bytomiu*. Przedstawiła ogólne założenia architektury nazistowskiej oraz następnie szczegółowo opisała budynki z tego okresu znajdujące się w Bytomiu. Następnie prelegentka zwróciła uwagę na okres komunistyczny, w czasie którego bezmyślnie niszczone średniowieczny układ śródmieścia, a oddane wówczas do użytku budynki często były nieprzemyślanymi wstawkami do istniejącej zabudowy. M. Derus podsumowując swoje wystąpienie zwróciła uwagę na podobieństwa w architekturze obydwóch totalitaryzmów.

Konferencji towarzyszyły dwie wystawy. Pierwsza z nich prezentowała materiały zebrane przez Służbę Bezpieczeństwa w trakcie pieszego pielgrzymek mężczyzn i kobiet do Piekar Śląskich. Druga ekspozycja przybliżyła zwiedzającym techniki i metody inwigilacji stosowane przez Służbę Bezpieczeństwa wobec społeczeństwa.